WPROWADZENIE

Wydanie niniejszej publikacji stało się możliwe dzięki środkom na działalność statutową Uniwersytetu Jagiellońskiego służącym rozwojowi młodych naukowców oraz uczestników studiów doktoranckich, uzyskanym przez Barbarę Czardybon w roku akademickim 2011/12 (projekt badawczy pt. *Status przedmiotu poznania w rosyjskiej filozofii neokantowskiej końca XIX i początku XX wieku*), a także środkom własnym Instytutu Filozofii Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie.

Artykuły i eseje zgromadzone w przedkładanym uwadze Czytelnika tomie z perspektywy historycznej i problemowej podejmują namysł nad relacjami pomiędzy niemiecką i rosyjską tradycją filozoficzną na przykładzie nurtów neokantowskiego oraz postneokantowskiego w filozofii dwudziestego wieku. Problematyka związków łączących te tradycje filozoficzne jak dotąd interesowała głównie badaczy myśli rosyjskiej. Sądzimy jednak, że pewna forma dialogu filozoficznego może stać się inspiracją również dla historyków filozofii niemieckiego obszaru językowego. Być może odsłonią się nieznane obszary tematyczne i wyznaczone zostaną nowe horyzonty badawcze. W podwójnym zatem sensie można mówić o zachodzących tutaj związkach. Z jednej strony należy dostrzegać relacje z e w n ę t r z n e i historyczne, z drugiej zaś – w e w n ę t r z n e, intelektualne, a więc i *sensu stricto* filozoficzne. Warto spojrzeć na t r a n s g r e s j ę i d e i od strony jej zachodnich źródeł – wielości idei, koncepcji, nurtów i szkół filozofii niemieckiej; jednocześnie trzeba pamiętać, iż nie mniej ważne pozostają rosyjskie „przeszczepy" idei i koncepcji kojarzonych z obszarem niemieckim: problematyka, metody, ujęcia i wreszcie – co wydaje się tu najistotniejsze – ich filozoficzne rozwinięcia. W takim właśnie sensie niemiecki neokantyzm i p o s t n e o k a n t y z m (przypomnijmy, że pojęcie to wprowadził do polskiego obiegu naukowego Andrzej J. Noras) stanowią szczególnie interesujące i dotychczas raczej pomijane punkty odniesienia dla rosyjskiej filozofii XX wieku, będąc bliższymi lub dalszymi, ale przecież zawsze istotnymi jej źródłami albo negatywnymi układami odniesienia. Uwaga ta odnosi się zwłaszcza do r o s y j s k i e g o o n t o l o g i z m u, który – jako najbliższy niemieckiej formacji postneokantowskiej – dążył do restytucji myślenia metafi-

zycznego po jego krytyce ze strony przede wszystkim przedstawicieli tak zwanego właściwego neokantyzmu. To właśnie na gruncie ontologizmu szereg istotnych problemów związanych (nie tylko) z filozofią Immanuela Kanta znajduje swoje znakomite, zupełnie oryginalne rozwiązanie.

Świadomość tego, że rosyjscy myśliciele XX wieku wiele zawdzięczają studiom na uniwersytetach niemieckich – wszak w ich murach oddychali intelektualną atmosferą s z k ó ł neokantowskich – to rzecz powszechnie znana. Zagraniczne wyjazdy młodych adeptów filozofii wpływały, bez wątpienia, na kształt rosyjskiej kultury intelektualnej. Szczególne miejsce w rosyjskim środowisku filozoficznym przynależne jest grupie myślicieli, którzy – na łamach wydawanego przez siebie periodyku „Logos" – prezentowali program okcydentalizacji, profesjonalizacji oraz unaukowienia filozofii rosyjskiej. Wyrazem zainteresowania Rosjan myślą neokantowską były również przekłady dzieł filozofów reprezentujących różne odłamy neokantyzmu. Ale znajomość tego rodzaju faktów historycznych wcale nie musi jeszcze oznaczać, że problematyka wzajemnych związków neokantyzmu niemieckiego i filozofii rosyjskiej jest intelektualnie rozpoznana, a tym bardziej filozoficznie przebadana. W naszym przekonaniu obszar ten pozostaje nadal do odkrycia. Świadomość tego stanu rzeczy stanowiła jedną z naszych głównych inspiracji.

Można rzec, iż filozofia rosyjska od zawsze przeglądała się w zwierciadle tradycji filozoficznej Zachodu: z tradycji tej brała swój początek, przejmowała jej aparat intelektualny, szlif naukowy, niemniej na jej gruncie „przekroczenie" granicy między europejskim Zachodem i Wschodem – transgresja idei – dokonywało się w sposób twórczy (chociaż niekiedy proces ten mógł także przybierać – z okcydentalnego punktu widzenia –nieco „przesadny" charakter – co skądinąd stanowi niezwykle ciekawy przykład z zakresu międzykulturowych peregrynacji idei). Co więcej, owe rosyjskie idee, należąc do kręgu szeroko rozumianej tradycji europejskiej, zachowują swój własny koloryt, a nade wszystko ustanawiają narodową i od pewnego okresu autonomiczną tradycję filozoficzną, którą zasadnie można określić – co też często się czyni – mianem r o s y j s k i e j i d e i (Władimir Sołowjow, Nikołaj Bierdiajew).

Drugim oczywistym faktem, wartym niewątpliwie przypomnienia i przemyślenia, jest kolosalne znaczenie filozofii Kanta, a potem neokantyzmu w tych transgresjach idei. Początki zainteresowania Rosjan filozofią Kanta sięgają końca wieku XVIII. Początek kolejnego stulecia przyniósł pierwsze tłumaczenia na język rosyjski pism filozofa z Królewca. Kantyzm od XIX stulecia stanowił jeden z istotnych nurtów rosyjskiej myśli filozoficznej; gdy doszło w Rosji do narodzin filozofii rozumianej jako profesjonalna dyscyplina uniwersytecka, to podstawę wszystkich kursów filozofii stanowiła właśnie myśl autora *Krytyk*. W wypadku recepcji filozofii Kantowskiej w Rosji można mówić o magnetyzmie afirmatywnego przyciągania. Było ono szczególnego rodzaju, gdyż jego zakres przedmiotowy oraz stopień intensyfikacji był ściśle powiązany z kolejnymi etapami ewolucji intelektualnej, na jakich znajdowali się poszczególni myśliciele rosyjscy. Ich stosunek do autora *Krytyk* podlegał zmianom, u których podstaw leżało aktualne rozeznanie w kwestii d o-

minanty systemu Kantowskiego. Trzeba także pamiętać, iż równie często rosyjscy myśliciele wchodzili w ostry spór z filozofią Kanta, a jeszcze częściej z jego wpływowymi, niemieckimi kontynuatorami. Tak więc mamy tutaj jednocześnie źródło, jak i przedmiot negacji, zarówno konieczny element kulturowej i filozoficznej edukacji, jak i narzędzie, które po wykorzystaniu trzeba odrzucić czy przekroczyć.

Prezentowany zbiór rozpraw odwołuje się do problematyki dyskutowanej w trakcie konferencji *„Nowe ontologie". Tradycja postneokantyzmu w Niemczech i Rosji*, która odbyła się w Krakowie w dniach 10–11 stycznia 2012 roku. Konferencja stanowiła element prac Zakładu Historii Filozofii Instytutu Filozofii Uniwersytetu Jagiellońskiego. Jednym z naszych celów było nawiązanie do cyklu konferencji zainicjowanych i współorganizowanych przez Włodzimierza Rydzewskiego (1946–2007). Te odbywające się regularnie co dwa lata spotkania łączyły różne środowiska polskich i zagranicznych badaczy myśli i kultury rosyjskiej, aczkolwiek już od samego początku – co wypada podkreślić – nie ograniczały się wyłącznie do niej, stanowiąc interdyscyplinarną platformę dla spotkań filozofów, historyków, socjologów, literaturoznawców i kulturoznawców. Tradycję tę przerwała – chociaż jak staramy się dowieść publikacją niniejszego tomu, tylko na pewien czas – śmierć Profesora.

Zamysł badawczy Rydzewskiego krążył wokół centralnego, jego zdaniem, zagadnienia rosyjskiej idei. Dlatego dotychczasowe spotkania badaczy służyły pełniejszemu naświetleniu tego pojęcia. Dotyczyły między innymi takich problemów, jak modernizacja, rewolucjonizm i reformizm, filozofia Władimira Sołowjowa, pojęcie granicy. Problematyka prezentowanej tutaj książki, jak i leżącej u jej źródeł sesji, najściślej związana jest z tematyką pierwszej i ostatniej konferencji z cyklu kierowanego przez krakowskiego Profesora. Pierwsza dotyczyła szeroko pojętego problemu modernizacji Rosji, czyli *de facto* jej okcydentalizacji w sensie teorii cywilizacyjnych i filozoficznych, więc także na polu filozofii, co było tak istotne dla rosyjskich neokantystów. Ostatnia konferencja wprost już podejmowała temat Kantowski i neokantowski (w tym również postneokantowski); pytaliśmy o granice, które wyznacza filozofia, oraz o takie, które określają filozofię: czy Europa jest wszędzie tam, gdzie sięga filozofia europejska? Czy filozofia stanowi – a jeśli tak, to w jakiej mierze – o tożsamości kulturalnej narodów? Co zmienia w oryginalnych poglądach recepcja filozofii przez inne narody, inne kręgi kulturowe? Co odgranicza filozofię od innych sposobów orientacji i działania w świecie?

Tym razem zadaliśmy sobie pytanie jeszcze bardziej określone. Chcieliśmy poddać namysłowi problem granic na pewnym szczególnym obszarze dziejów filozofii w Europie, by pokazać jak łączą się tutaj i jak rozchodzą dwie tradycje filozoficzne narodowo określone – niemiecka i rosyjska. Ich spotkanie, tworzące wspólny obszar, dokonało się na gruncie szkół, czy może raczej nurtów, dwudziestowiecznego neokantyzmu i postneokantyzmu. Z tego punktu widzenia tegoroczna konferencja stanowi rzeczywiste wyjście w stronę poszerzonego oglądu interesującej nas problematyki.

W szczególności zależało nam na wspólnym przemyśleniu treści i znaczenia dla stanu badań nad filozofią współczesną terminu postneokantyzm, określającego koncepcje filozoficzne Nicolaia Hartmanna, Martina Heideggera, Karla Jaspersa, Heinza Heimsoetha oraz Richarda Hönigswalda, to jest tych myślicieli, którzy na początku XX stulecia, jako filozofowie związani z neokantyzmem, a więc bardzo dobrze obeznani z właściwą temu nurtowi wykładnią filozofii Kanta w duchu teoriopoznawczym, próbowali odzyskać – co jest tutaj przesądzające – zapoznaną przez badeńczyków i marburczyków, istotną zaś dla samego autora *Krytyk*, problematykę ontologiczną. Tym samym postneokantyści dokonali reinterpretacji – w stosunku do interpretacji szkoły badeńskiej i marburskiej – filozofii mędrca z Królewca. Podczas konferencji po raz pierwszy postawiliśmy pytanie, na ile funkcjonujące już w polskim piśmiennictwie naukowym pojęcie postneokantyzm mogłoby okazać się pomocne w uporządkowaniu obszernego materiału rosyjskiej filozofii neokantowskiej. Innymi słowy, jednym z ważniejszych zagadnień, nad jakimi przyszło nam dłużej się zatrzymać, było pytanie o charakter interpretacji filozofii Kanta przez rosyjskich filozofów, w tym o rozpoznanie przez tych myślicieli „właściwego" miejsca Kantowskiej refleksji z zakresu teorii bytu.

Efektem tego namysłu były nie tylko styczniowe obrady, ale jest nim też niniejszy tom, a przede wszystkim transgraniczne spotkanie dwóch środowisk, wyznaczanych kręgiem swych zainteresowań naukowych: badaczy skupionych wokół prac nad dziejami filozofii niemieckiej i rosyjskiej. Ufamy, iż zapoczątkowane w tym tomie otwarcie się na współwystępowanie krytycznego namysłu nad niemieckim neokantyzmem i postneokantyzmem oraz – najogólniej mówiąc – dwudziestowieczną filozofią rosyjską przyczyni się do lepszej, bo pełniejszej problematyzacji obu tradycji: jak na tle osiągnięć filozofów niemieckich wyraźniej rysuje się istota i doniosłość rosyjskiej refleksji, tak też dopiero po zwróceniu się w kierunku rozstrzygnięć poczynionych przez filozofów rosyjskich można dojrzeć niedostrzegalne inaczej walory lub mankamenty koncepcji zachodnich.

Teksty tutaj zebrane podzielone zostały – wyłącznie dla przejrzystości i wygody Czytelnika – na dwie grupy: w pierwszej z nich Czytelnik odnajdzie teksty w większości poświęcone filozofii niemieckiej, a w drugiej – wyłącznie filozofii rosyjskiej. Jest to – podkreślmy – podział względny, bardziej techniczny niż ideowy.

Redaktorzy tomu